

1640 op de website van het ING zullen worden geplaatst en waarschijnlijk niet meer in boekvorm zullen worden uitgebracht. Dit is inderdaad gebeurd. Het besluit is moeilijk te begrijpen. Een zichzelf respecterend instituut dat in snel tempo zeven delen van een belangrijke bronnenpublicatie van de persen laat rollen hoort zijn werk ordentelijk af te maken, zeker als de laatste twee delen binnen afzienbare tijd kunnen verschijnen. Geldgebrek is geen excuus om een uitgave die al met minimale inzet van middelen ter hand is genomen zo te voltooien. Zeven kloeke banden zullen in de toekomst worden geflankeerd door een paar duizend losse bladzijden die van internet zijn te halen. Ik hoop dat het ING op zijn schreden zal terugkeren, deze tragische vergissing zal heroverwegen en niet alleen de resterende notulen van Stellingwerff en Schot tot 1640 zal uitgeven, maar ook de niet minder belangrijke notulen van Stellingwerff over de jaren 1641-1666 toegankelijk zal maken voor historisch onderzoek, desnoods via internet.

Guido de Bruin

Bruggeman, M., *Nassau en de macht van Oranje. De strijd van de Friese Nassaus voor erkenning van hun rechten, 1702-1747* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2005, Hilversum: Verloren, 2007, 480 blz., €35,-, ISBN 978 90 6550 945 1).

In het kiesrijk van de Republiek waren alleen krachtige persoonlijkheden uit het Oranjehuis in staat via het stadhouderschap (in combinatie met de hoogste militaire ambten) een effectief leiderschap uit te oefenen binnen een politieke cultuur vol lokale en regionale facties. Blevens bij de dood van zo'n krachtfiguur zijn minderjarige nakomelingen onder de hoede van hun moeder (als 'gouvernante') achter, dan grepen de regenten de kans om het zonder een eminent hoofd te stellen. Zodoende kozen zij in 1651 en 1702 geen nieuwe stadhouder. Waren de regenten eenmaal gewoon om zonder stadhouderlijke inmenging ambten te verdelen dan hield het stelsel zichzelf in leven. Want vrijwel niemand van hen durfde partij voor Oranje c.q. Nassau te trekken als daarmee benoemingen in lucratieve burgerlijke of militaire ambten gevaar liepen.

Wellicht juist wegens zijn beperkter macht bekleedde de tak Nassau-Dietz sinds Willem Lodewijk onafgebroken het stadhouderschap in Friesland en vaak ook in Groningen en Drenthe. Toen de Oranjetak met de dood van Willem III (1702) in de mannelijke lijn uitstierf, kwamen noch diens ambten noch diens erfenis ter beschikking van de Friese Nassaus. De andere gewesten voelden niets voor de opvolging van Willem III door zijn universele maar minderjarige erfgenaam en achterneef Johan Willem Friso. Bovendien beschikten zijn moeder Henriëtte Amalia van Anhalt-Dessau en hij niet over krachtige medestanders die hun aanhang konden leiden zoals Willem Bentinck van Rhoon deed ten gunste van Friso's zoon, de latere Willem IV. Overigens werd ook het machtsstreven van die zoon door minderjarigheid gehandicapt, zo

merkten hij en zijn moeder Maria Louise van Hessen-Kassel al gauw. Daarbij kwam dat de Spaanse en de Poolse Successieoorlogen geen zodanig oorlogsgevaar opleverden dat daardoor een 'Friese' stadhouder in alle gewesten op het kussen kon komen. Pas op het eind van de Oostenrijkse Successieoorlog viel het Franse leger de Republiek binnen. Zoals bekend kreeg toen Friso's zoon in de oorlogspaniek van 1747 de lang begeerde bestuurlijke en militaire ambten in de schoot geworpen. Weer speelde de Europese politiek een doorslaggevende rol bij een machtswisseling in de Republiek. Tot dan toe hadden de Friese Nassaus vergeefs hun sociaal-politieke kapitaal ingezet voor hun machtsverheffing. Zelfs het huwelijk (1734) van de toekomstige Willem IV met een Engelse prinses – naar het voorbeeld van vroegere Engelse Oranje-huwelijken – bracht de Friese Nassaus geen stap verder.

De machteloosheid van de gouvernantes bleek ook op erfrechtelijk gebied. Vergeefs beriepen zij zich op het testament van Willem III en ging Friso meteen de magische Oranjetitel voeren, want de Pruisische koning Frederik I beriep zich als zoon van Frederik Hendriks oudste dochter op zijn erfrechten; hij noemde zich ook prins van Oranje en liet meteen beslag leggen op bepaalde goederen uit de nalatenschap. Zijn aanspraken hadden ook politiek gewicht. Frederik en zijn opvolger Frederik Willem I dreigden soms de Staten-Generaal dat zij geen hulp meer tegen Frankrijk zouden bieden als de Friese familie niet inschikkelijker werd. Uiteindelijk kwam het in 1732 tot een definitieve deling van de nalatenschap – niet zonder dat de geringe plooibaarheid van de Friese Nassaus ook welgezinden vaak had ontstemd. Als pretendentes naar de hoogste burgerlijke en militaire ambt moesten de Friese Nassaus zelfs tot 1747 wachten.

De gefrustreerde Nassau-ambities en het langdurige streven naar de onbereikbare macht in alle gewesten vormen de ruggengraat van Marijke Bruggemans boek. Haar *study in failure* bevat een breed tableau van de politieke cultuur in Friesland, de andere gewesten en Den Haag. Daarbij komen talloze persoonlijkheden ter sprake die in de diverse facties een grotere of kleinere rol speelden. Van de hoofdrolspelers en hun belangrijkste adviseurs geeft zij korte biografische portretten; zij bespreekt de talenten en de opleiding van de stadhouders, vertelt hoe het Leeuwarder hof was samengesteld en functioneerde als centrum van gewestelijke, Nederlandse en Europese contacten. Ook de financiële basis van de Nassause macht betreft zij in haar onderzoek. De auteur heeft namelijk niet alleen een belangrijke bijdrage aan de recente inventarisatie van de stadhouderlijke archieven in Den Haag geleverd maar ook hun inhoud grondig bestudeerd. Met haar kennis van het werk binnen de Nassause Domeinraad schetst zij het financiële beheer compleet met overzichten van inkomsten en uitgaven. Dat is belangrijk, omdat de Friese Nassaus via jaargelden of sommen geld ineens voor adviseurs en vrienden, via schitterende maaltijden, kostbare inrichting van het Leeuwarder Hof, dure livreeën voor hun personeel en een omvangrijke hofhouding indruk wilden maken. Als ware aristocraten gingen zij weinig gebukt onder hun omvangrijke schulden; van bezuinigingen op hun grote staat kwam weinig terecht. Vervolgens beschrijft de auteur uitvoerig de inrichting van het bestuur en de netwerken van de Friese Nassaus en de tegenstrevende krachten in alle

provincies. Daarop volgt het relaas van de dertigjarige erfstrijd met de Pruisische koningen en van de tegenslagen voor de Friese Nassaus in de decennia na 1702, toen zij vergeefs maar onvermoeibaar streefden naar erkenning als markies van Veere en Vlissingen en als Eerste Edele van Zeeland en poogden de plaats van de Friese stadhouder in de Raad van State in te nemen. Ook wordt verhaald hoe Friso en zijn zoon met wisselend succes probeerden de rang van generaal te verwerven. Met haar uiteenzettingen over het grillige, onvoorspelbare verloop van de vaak vruchteloze besprekingen en onderhandelingen met de facties in de verschillende gewesten maakt de auteur meteen duidelijk waarom het stadhouderloze stelsel zich zolang handhaafde zonder tot de benoeming van een eminent hoofd te komen.

De auteur behandelt dus veel terreinen die de historiografie sinds Namiers *Structure of Politics* en Elias' *höfische Gesellschaft* van belang acht. Met haar uiteenzettingen over de hierboven aangeduide kwesties plaatst zij het Tweede Stadhouderloze Tijdperk vooral in het perspectief van de machtsstrijd. Daarbij sluit zij min of meer aan op Gabriëls' studie van het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw – al ziet men deze Nassaus hier niet individueel in hun ambtelijke routine fungeren als Friese, Groningse en Gelderse stadhouder. Het perspectief van dit boek heeft dus ook beperkingen. De woelingen en bewegingen die aan het begin en einde van deze periode optraden (1702 en 1747) duidt de auteur aan als de oorzaak van de machtswisselingen, maar zij wijdt er geen brede uiteenzettingen aan omdat zij zich concentreert op het (tussenliggende) schaduwboxen van de Nassaus. De liefde van de bevolking voor 'de Oranjes' komt vaak in het voorbijgaan aan de orde. Evenals de toenmalige discussie over de voor- en nadelen van het stadhouderschap. Het sociaal-psychologische thema van de mythevorming en de volksbeweging krijgt in de compositie echter geen eigen plek. Maar dat neemt niet weg dat deze studie een historiografisch actuele visie bevat op de vervlechting van de Friese Nassaus met het spel van de lokale en gewestelijke facties. Tevens wordt duidelijk dat de koppige onbuigzaamheid van de veeleisende Friese Nassaus ook gevoed werd door de mager uitgevallen compromissen die hen soms uit de kluwen van elkaar weerstrevende regenten werden aangereikt. Zodoende treden de Friese Nassaus in deze doortimmerde studie weer verder uit de schaduw waarin een hollandocentrische geschiedschrijving hen vroeger plaatste.

C.A. Tamse

Driessen-van het Reve, J.J., *De Kunstkamera van Peter de Grote. De Hollandse inbreng, gereconstrueerd uit brieven van Albert Seba en Johann Daniel Schumacher uit de jaren 1711-1752* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2006, Amsterdamse historische reeks. Grote serie 34; Hilversum: Verloren, 2006, 350 blz., ISBN 90 6550 927 5).

De aanleiding tot dit boek vormde de tentoonstelling 'Peter de Grote en Holland', die in 1996 en 1997 in Amsterdam en Sint Petersburg werd gehouden. Voor deze tentoonstelling deden Driessen en enkele anderen archiefonderzoek in Sint Petersburg met het doel voorwerpen uit Amsterdamse collecties te localiseren. De oogst aan archiefmateriaal bleek onverwacht groot. De Nederlandse wetenschappelijke en culturele inbreng in Rusland was in deze periode groot en tussen beide landen bestond een druk briefverkeer. In het bijzonder de correspondentie van de Amsterdamse apotheker Albertus Seba met de keizerlijke lijfarts, Robert Areskine, en diens secretaris, Johann Daniel Schumacher, leverde tal van nieuwe feiten op. Seba verkocht een grote collectie naturalia aan de tsaar en speelde ook een bemiddelende rol bij de verkoop van de beroemde collectie van de Amsterdamse arts Frederick Ruysch. De aankoop van deze kabinetten door tsaar Peter was niet een spontaan besluit, genomen onder de indruk van een bezichtiging tijdens zijn bezoek aan Amsterdam in 1716-1717, zoals tot dusverre veelal werd aangenomen. Uit deze brieven blijkt dat de aankoop zorgvuldig werd voorbereid in langdurige onderhandelingen. De correspondentie werpt daarmee nieuw licht op het ontstaan van de keizerlijke 'Kunstkamera' in Sint Petersburg, de door Peter de Grote gestichte wetenschappelijke verzameling die weldra ook zijn Akademie van Wetenschappen zou huisvesten.

De geschiedenis van de Russisch-Nederlandse betrekkingen is voor Nederlandse historici een lastig terrein, deels vanwege de taal, deels vanwege de slechte toegankelijkheid van de archieven, deels ook vanwege het partijdige karakter van een groot deel van de voormalige Sovjet-historiografie. Driessen, van huis uit slaviste, is in deze problemen uitstekend ingevoerd. Met kennelijk gemak vindt zij haar weg in de Russische bronnen en de literatuur over de periode. Haar studie is zeer welkom en levert tal van nieuwe gegevens op. Enkele onvolkomenheden zullen wij haar daarom maar vergeven. Het boek had eerlijk gezegd een zorgvuldiger redactie verdient. In de huidige vorm worden nogal wat mededelingen twee keer achter elkaar gedaan. Daarnaast hinkt het enigszins op twee gedachten. Naar eigen zeggen onderzoekt Driessen de Nederlandse bijdrage aan de totstandkoming van de Kunstkamera en aan de daarop volgende oprichting van de Akademie van Wetenschappen (24-25). Anderzijds is het boek vooral een interpretatie/parafrase van de gevonden briefwisseling (24). Een groot deel van de correspondentie van Seba met de Russen gaat echter niet over de Kunstkamera, maar over leveranties van geneesmiddelen door Seba aan de Russische staatsapotheken. Ook dit komt in het boek uitvoerig aan de orde. We worden in detail ingelicht over het getouwtrek om bestellingen en betalingen en dergelijke. Dit is zonder meer interessant materiaal, maar heeft met de Kunstkamera zelf weinig te maken. Aan de andere kant gaat Driessens interesse in de Kunstkamera verder dan alleen de Nederlandse inbreng. Zo beschrijft ze ook hoe de collecties, eenmaal in Rusland aangekomen, werden ondergebracht en beheerd. Vooral de eerste beheerder, de genoemde Schumacher, krijgt veel aandacht. In de Sovjet-geschiedschrijving is deze altijd nogal zwart afgeschilderd en Driessen ziet reden hem te rehabiliteren. Opnieuw, het gaat om interessant materiaal, maar het is niet altijd relevant voor het thema.